

Jakab Albert Zsolt

Megemlékezési ünnepségek Kolozsváron a dualizmus korában

Tanulmányomban Kolozsvár emlékállításainak és megemlékezési ünnepeinek áttekintésére vállalkozom.¹ A vizsgált korszak az Osztrák–Magyar Monarchia dualista államát, államszövetségét képezi le, amely az osztrák uralkodóház és a magyar uralkodói körök közötti 1867-es kiegyezés következtében jött létre és az I. világháború végéig, pontosabban Erdélynek Romániával való egyesítéséig tartott. Eltekintek az építkezési emléktáblák (lakóházak és középületek építtetőinek), illetve a halottkultusz során kitermelt epitáfiumok, sírfeliratok vizsgálatától (ezt korábban már elvégeztem, vö. Jakab A. Zs. 2012b.)

Az elemzés forrásaként az időszaki sajtótermékek (napilap, hetilap, havilap), jegyzőkönyvek, emlékkiadványok szolgáltak.

Maurice Halbwachs, aki megalkotta a *kollektív emlékezet* fogalmát és nagyban hozzájárult annak elméleti kidolgozásához, azt állította, hogy az egyén emlékezése mindig (meghatározott) társadalmi keretben zajlik és tölti be funkcióját. A társadalmi keret pedig az emlékezetet felülvigyázó, működtető intézményként tételeződik, amely az emlékezési eseményt szabályozva a társadalmi konszenzust biztosítja (Halbwachs 1925: VIII–IX). Elemzésünk szempontjából fontos, hogy ilyen szabályozó intézményeknek tekintsük azokat a társadalmi csoportokat (egyletek, szervezetek, társaságok, intézetek stb.), amelyek létrehozzák, fenntartják, működtetik a vizsgált események emlékezetét.

Eric Hobsbawm nyomán a kollektív emlékezetet *kitalált hagyományként* (*invented tradition*), a 19. századi, gyors társadalmi-gazdasági változásokat mutató Európa hagyományteremtéseként értelmezhetjük. A

---

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával jött létre, amelyet ezúton is köszönök.

szerző szerint a tömeges hagyománytermelés időszaka az 1870 és 1914 közötti ötödfél évtized (Hobsbawm 1987). Létrehozásukban nem annyira a közösség, mint inkább az intézmények játszanak szerepet, de nagyban meghatározzák a különböző politikai intenciók is.

A jelen múltként, történelemként való felfogására François Hartog a *prezentizmus* fogalmát használta (Hartog 2006). Jan Assmann az emlékezésnek a kulturálisan kialakult, társadalmilag kötelező érvényű ikonikus és narratív alakjait az *emlékezés alakzatainak* nevezi (Assmann 1999: 38–39).

Az uralkodók kultusza

Az uralkodók tetteinek és eseményeinek közösségi vagy lokális hatásai az emlékállítás gesztusában nyilvánultak meg. A nyilvános térben állított emlékek egyrészt egyéni kezdeményezések, másrészt hivatalos felhívások, utasítások nyomán jöttek létre.

Az uralkodók személyi kultuszának erősítésére és fenntartására 1879-ben birodalomszerte faültető mozgalom kezdődött. Ennek közvetlen alapját Ferenc József császár és király és Erzsébet királyné ezüstlakodalma jelentette. A Sétatéren Zobácz Ferenc főkertész egy halmot emelt, amelyre gróf Esterházy Kálmán főispán két fát ültetett: „A mostani kertész első munkája a sétatéren az ugynevezett király-halom volt. Ugyanis ő felségeik ezütlakodalma alkalmából birodalomszerte fák ültetése jött napirendre: a sétatér is állította azt a halmot, melynek homlokán egy kő jelöli az 1879-ik évet, s melyre gr. Esterházy főispán ünnepélyesen állította be a két fát, mely máig is ott diszeleg.” (Kőváry 1886: 29). Az említett kőre az évforduló dátumát vésték: „1879/ APRIL 24.” [241.].²

A császár 1887-es látogatásának emléktábláját a szállásadó kormányzó helyeztette erkélyére: „I. FERENCZ JÓZSEF Ő FELSÉGE A KIRÁLY/ EZEN HÁZBAN LAKOTT 1887 SZEPTEMBER 23–25/ MELY IDŐBEN ENNEK TULAJDONOSA/ LOSONCZI BÁRÓ BÁNFFY GYÖRGY FOGADTA.” [250.] Az uralkodó mellszobrát, a nevét viselő egyetem alapításának 25. évfordulóján (1898) a főépület kiemelt helyén állították fel

² A szögletes zárójelben található hivatkozások az *Adattár*ra vonatkoznak (Jakab A. Zs. 2012a).

[275.]. Az 1899. március 26-án felavatott Szamos-parti múzeumnak éppen a császár- király látogatása emlékére engedélyezi a minisztérium és az udvar, hogy felvegye az I. Ferenc József Iparmúzeum elnevezést.

Erzsébet királyné meggyilkolásának híre a magyar társadalomban a részvét visszhangjára lelt. Megerősödött a szép, jóságos és népszerű, a magyarokat szerető királyné sztereotípiája, akinek alakja valamelyest a Szent Erzsébetével is kontaminálódott. Halála után Kolozsváron is gyászünnepeket, ünnepi közgyűléseket szerveztek, különféle kontextusban emlékbeszédek hangzottak el (pl. Márki Sándor, Szádeczky Lajos, Kóváry László történészek közreműködésével). Kultuszát rövid időn belül törvénybe iktatták (1898. XXX. Tc.72.).

A város korán bekapcsolódott a királyné emlékezetének kultiválásába. A Kisparkban három jegenyétölgyet ültettek és egy sziklatömbbe az „ERZSÉBET KIRÁLYNÉ/ EMLÉKFÁI” feliratot vésték (1898) [273.]. Mell-szobrát 1901. június 16-án állították a Fellegvár oldalára [284.] az ekkor kialakított és róla elnevezett Erzsébet sétaút felett. A Stróbl Alajos mintázta szobrot Bölöny József színházi intendáns felesége ajándékozta. A Pákey Lajos műépítész által készített talapzathoz szükséges összeget Zichy Géának a Nemzeti Színházban előadott *Roland mester* című dalműve előadásából teremtették elő. Az avatóünnepen Ditrói Nándor előadásában elhangzott Felszegi Dezsőnek erre ez alkalomra írt verse (*Oltár a Fellegváron*), majd Szvacsiná Géza polgármester leplezte le az emlékművet.³

Emlékezete más alakzatokban is fennmaradt: Erzsébet-fürdő, Erzsébet szálló, Erzsébet út, Erzsébet sétaút, Erzsébet-híd, Erzsébet-park, Erzsébet-ház.

Az emlékállítások mellett az uralkodók kultuszát azok születésnapjait közüggé alakító intézkedésekkel is működtették. A király születésnapján (augusztus 18.) minden évben a polgármester felhívására a várost fellobo-gózták, előestéjén díszkivilágítást rendeztek és szerenádot adtak a város és a vármegye előljáróinak, illetve a plébánosnak, amelyet a színházban tartott díszelőadás követett. Másnap – a tulajdonképpeni születésnapon – a kaszárnya előtt tábori istentiszteletet, a főtéri templomban a dalárdák közreműködésével szentmisét szerveztek.

---

³ Az esemény megörökítése: *Emlékkönyv...* 1906: 176–184.

Ehhez a kultuszhoz is kapcsolódik az első világháború hősi harcaira és áldozataira emlékeztető Kárpátok Őre-szobor felállítása [317.]. A Lyka Döme nagybirtokos által felajánlott, Kolozsvári Szeszák Ferenc fából készíttette alkotását 1915. augusztus 18-án (a császár 85. születésnapján) avatták fel. A szoborba szögeket verhetek bele, amelyek árából segélyezték a hadbavonultak özvegyeit és árváit. Sajátos funkciója szerint a jótékonykodást, azon keresztül pedig a polgári lakosságnak a háborúban való érintettségét volt hivatott kialakítani és kiaknázni, illetve az éppen zajló háború győzelmét megjeleníteni.

A magyar uralkodók kultuszának szervezése Mátyás király és Bocskai István fejedelem emlékezetének térbeliesítését jelentette ebben a korszakban. Mátyás király születési helyét a várost látogatásával megtisztelő császár és király adományából jelölték meg.⁴ A szülőház története mellett így a „kegyes adománnyal gondoskodó” személyét is megörökítették. Idézet az emléktábla megfogalmazásából: „EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT 1443. MÁRCZ(IUS). 27^{én}/ MÁTYÁS/ AZ IGAZSÁGOS/ HUNYADI JÁNOS ÉS SZILÁGYI ERZSÉBET FIA./ SZÜLŐHÁZÁT A NAGY KIRÁLY KEGYELETBŐL/ MINDEN TEHER ALÓL FÖLMENTETTE./ II. RÁKÓCZY GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM/ E HÁZ KIVÁLTSÁGÁT MEGÉRŐSÍTETTE./ I. FERENCZ JÓZSEF APOSTOLI KIRÁLYUNK/ 1887. SZEPT(EMBER). 23^{án} LÁTOGATÁSÁVAL MEGTISZTELTE/ ÉS KEGYES ADOMÁNYNYAL GONDOSKODOTT,/ HOGY ÖRÖK EMLÉKEZETÜL MEGJELÖLTESSÉK./ A KEGYELET ÉS TISZTELET HIRDETŐJE/ EZ AZ EMLÉKTÁBLA.” [254.]

Az ünnepség a főtéri templomban tartott ünnepi istentisztelettel kezdődött. A meghívottak, az országos és helyi vezetőség és előkelőség bevonulása után Lönhárt Ferenc püspök celebrált misét. A dalkör Schubert miséjét adta elő. Az istentisztelet után a tömeg a fellobogózott utcán az emléktáblához vonult. A rend fenntartását az atlétikai klub tagjai és a tűzoltók biztosították. A férfiak nagy része díszmagyarba öltözött. A katonazenekar *Hunyadi-indulóját* a kolozsvári dalkör és polgári dalegyüttes által

⁴ Kóváry László a királyi szülőházának elhanyagoltságára és megjelöltségére utalva méltatlankodva jegyezte meg: „A város kegyelettel van ugyan az épület iránt, de mégis eszünkbe jut, hogy Romulus kunyhója fölé, Róma a Capitolumot, Cicero lerombolt háza helyére, a szabadság templomát építteté.” (Kóváry 1866: 303, 1892: 303; a szerző ezt már az 1852-es kiadásban is leírta.)

előadott *Szózat* követte. Hegedűs Sándor képviselő beszéde után Jókai Mór saját alkalmi ódáját (*Korvin Mátyás király*) szavalta el. A leleplezését követően Hegedűs Sándor Albach Géza királyi tanácsos polgármesterre bízta az emléktáblát, akinek beszéde után a dalkör a *Himnusz*t énekelte, majd a katonazenekar a *Rákóczi-indulót* játszotta el.

A Lövöldében tartott díszebédre a díszmeghívottak (gróf Szapáry Gyula földművelésügyi miniszter, Hegedűs Sándor képviselő, Lönhárt Ferenc és Szász Domokos katolikus és református püspökök, Jókai Mór író) részvételével került sor. Az esemény alatt a katonazenekar játszott.

A napot ünnepi színelőadás zárta. Itt a katonazenekar és a zenekonzervatórium előadásában a *Hunyadi-nyitány* hangzott el. Majd E. Kovács Gyula, a kor ünnepelt színésze adta elő Jókai ódáját. Ezt követően bemutatták Bródy Sándornak erre az alkalomra írt drámáját (*Mátyás király Kolozsvárt*). A színházi bevételt a Mátyás-szobor alap javára fordították.⁵

Bocskai István szülőházán elhelyezett tábla a fejedelem és Rudolf osztrák császár és magyar király közötti megegyezés emlékezetét idézte meg: „ITT SZÜLETETT/ BOCSKAI ISTVÁN/ FEJEDELEM/ EMLÉKÉT KEGYELETTEL ÜNNEPELTE/ A BÉCSI BÉKE 300-IK ÉVFORDULÓJÁN/ 1906 MÁJUS 20/ A KOLOZSVÁRI HÁROM PROTESTÁNS EGYHÁZ.” [305.] Az alkotmányos és vallási jogokat és privilégiumokat biztosító eseményben, amelynek emléket állítottak, párhuzamot véltek felfedezni az osztrák–magyar kiegyezés korában. A fejedelem kultuszát leginkább a kolozsvári földészek – mint a „hajdúk leszármazottai” – ápolták. (Ugyanekkor teret neveztek el a fejedelemről.)

A kornak – az emlékállítást tekintve – legnagyobb eseménye a Mátyás király szoborcsoport felállítása volt [294.]. A millenniumi ünnepségek az eltelt évszázadok és a felhalmozott történelmi múlt nemzeti értelmezését tették szükségessé. A hosszas készülődés után (1893-ban írták ki a pályázatot), a Millennium évében – 1896. szeptember 30-án – rendezték meg az ünnepélyes alapkövetételt, amelyen Fejérváry Géza honvédelmi miniszter képviselte a királyt.⁶ Az alapkő oklevele az emlékezet létrehozásának nemzeti kegyeletét és kötelességét indokolta. Részlete: „Legyen ez a kő megingathatatlan alapja a rövid időn rajta emelkedő emlékszobornak,

⁵ Az információk a helyi napilapból származnak: *Kolozsvár*. III. évf. 202. sz. 1889. szept. 2., *Kolozsvár*. III. évf. 203. sz. 1889. szept. 3.

⁶ Az eseményről és a szoborállításról bővebben: Nagy összeáll. 1902: 54–64.

melynek hivatása lesz egyrésztől bizonyosságot tenni arról, hogy Kolozsvár sz. k. város közönsége a nagy királynak, mint legnagyobb szülöttének emlékét kegyelettel őrzi; másrésztől egyik nevezetes tanújele lenni annak, hogy e haza fiai az ezredik év emlékét minő alkotások által kívánták megörökíteni. De legyen egyszersmind e szobormű egyik rombolhatatlan hirdetője nemzeti multunk nagyságának, dicsőségének és mint ilyen, dobogtassa meg a haza minden hű fiának szívét, s teljesítse e magasztos hivatását, míg magyar él ezen a földön. Kolozsvár, 1896. szeptember hó 30-ikán.” (*A Mátyás-szobor... 1896.*)⁷

Az 1899-ben még zajló térrendezés során a császári látogatást megörökítő obeliszket, a Státuát elköltöztették [277.]. Az esztétikai indoklás mellett (az újonnan kialakított, bővített térben nem érvényesülhet kellőképpen két emlékmű) ez a múlt egy szegmensének a lecserélést is jelentette. Értelmezésben ez az osztrák császárok emlékezetének szimbolikus cseréjét, a nemzeti emlékezettel való felváltását jelentette. Ennek jegyében az átépített teret 1899-ben Mátyás király térnek nevezték el.

Az 1902-re közadakozásból elkészült szoborcsoportot október 12-én avatták fel. Már az előestéjén díszesen fogadták a főherceget, a minisztereket és az országgyűlés tagjait. Az Erdélyi Irodalmi Társaság díszgyűlést tartott az új unitárius kollégium nagytermében. Szamosi István elnök megnyitója után Felszeghy Dezső ódáját Tompa Kálmán adta elő. Bartha Miklós képviselő Mátyást mint nemzeti királyt méltató emlékbeszéde⁸ után Szabolcska Mihály alkalmi költeményét Csengeri János titkár olvasta fel. Ezt követte Jankó Abigél színésznő műsora, aki Jókainak azt a versét szavalta, amelyet az 1889-es emléktábla avatására írt. Végül Jókai Mór emlékbeszéde következett Mátyás király emlékezetéről.

Az avatás napján a királyt József Ágost főherceg képviselte. Széll Kálmán miniszterelnök vezetésével jelen volt szinte a teljes kormány. A főrendiházat gróf Csáki Albin elnök, a képviselőházat gróf Apponyi Albert házelnök vezette. Az országos jelentőségű eseményen az egykorú beszámoló szerint még „ott volt a horvát bán, a vármegyék, városok, tudomá-

⁷ Részletek másutt: Kóváry L. 1897: 171, Fekete Nagy 1902: 315, Gaal 2001a: 247, Sas 2009: 60. A királyi személynök jelenlétéhez egyéb szimbolikus fontosságú eseményeket is kötöttek. Az ünnepélyes alapkötletét után felszentelték a város Pákey Lajos tervezte díszszárlaját is (Kóváry 1897: 171; Gaal 2001b: 403, 2001a: 247–248), illetve letették a Ferenc József Technológiai és Iparmúzeumnak az alapkövét (Gaal 2001a: 248).

⁸ A beszédet az *Ellenzék* ünnepi száma közölte: *Ellenzék*. XXIII. évf. 234. sz. 1902. okt. 12. 1.

nyos és közmivelődési intézetek képviselői s a kolozsvári Mátyás király tetter, a házak erkélyeit, ablakait sőt a háztetőket közel annyi ember szállotta meg, a mennyi 1458-ban Mátyást királylyá választotta.”⁹ Az ünnepi istentisztelet után (amelyet gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök celebrált), a szoborhoz felvonuló tömegnek az egyesült dalkörök a *Szózatot* énekeltek el. Széll Kálmán miniszterelnök üdvözlő beszéde után József főherceg a király nevében elrendelte a szobor leleplezését, miközben a város összes templomában meghúzták a harangokat, a katonaság a Fellegváron 24 ágyúlövést adott le. Ezután kórus a *Himnusz*t énekelte és a főherceg Fadrusz János szobrász vezetésével megszemlélte a művet. Hegedűs Sándor mint a szoborbizottság elnöke a szobrot Szvacsina Géza polgármesternek adta át. Végül az egyesült dalkörök és a honvéddzenekar előadta Szöllősy Attila *Mátyás király emléke* című szerzeményét.¹⁰

A város főterét uraló szoboregyüttes a győztes, dicsőséges és független múlt emlékműve. Mátyás király, a győztes uralkodó méltóságteljesen ül a lován, fogadja az éljenző – Vivát!-ot kiáltó – hadvezérek hódolatát, akiknek kezeikben és lábaiknál a győztes csatákban szerzett török, német, bécsi, boszniai, cseh-morva, lengyel, és moldvai zászlók vannak. Szádeczky Lajos történész a szobrász, Fadrusz János kérésére – az avatást követő díszebéden – nevet adott a mellékalakoknak: Magyar Balázs hadvezér, Felvidék kapitánya, horvát-szlavón bán, majd erdélyi vajda, Kinizsi Pál törökverő hadvezér, temesi ispán, Szapolyai István nádor, Szilézia, majd Bécs és Ausztria kormányzója, szepesi főispán és Báthory István hadvezér, erdélyi vajda.¹¹ A nemzeti emlékmű üzenete: a király Magyarországot, a mellékalakok – a magyar országrészek képviselői – pedig a nemzetet jelképezik, a zászlók pedig a legyőzött országokat, illetve behódolt nemzeteket. A nemzeti emlékezetnek ez a kizáró jelleggel való érvényre juttatása a korhangulat eredménye.

Az ünnepség után a főherceg a Mátyás király születési házában az Erdélyi Kárpát-Egylet által berendezett néprajzi múzeumot nyitotta meg, illetve felavatta az egylet Erzsébet-zászlaját. Utána Wlassics Gyula

⁹ Mátyás király emléke ünneplése. *Erdélyi Múzeum* XIX. (8) (1902) 418. Az *Ellenzék* napilap közölte a vendégek teljes névsorát: *Ellenzék*. XXIII. évf. 234. sz. 1902. okt. 12. 2–3.

¹⁰ Az esemény programja: *Történelmi Lapok* VIII. (1) (1902) 15–16, *Ellenzék*. XXIII. évf. 233. sz. 1902. okt. 11. Az ünnepségekről beszámoló: *Ellenzék*. XXIII. évf. 234. sz. 1902. okt. 12. 2–3.

¹¹ A történész ezt munkájában is megerősítette: Szádeczky 1902: 415.

vallás- és közoktatásügyi miniszter az Erdélyi Szépművészeti Társaság kiállítását nyitotta meg. Másnap a meghívottak részvételével a Ferenc József Tudományegyetem új épületeit és az igazságügyi palotát avatta fel Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve Plósz Sándor igazságügy miniszter. (Ugyanakkor leplezték le az építési emléktáblákat is.) A Kis- és Középkereskedők Társulatának – Hegedűs Sándorné közreműködésével tartott – zászlóavató ünnepsége zárta a napot a Redutban. A múltnak történő emlékéllátás eseményére tehát ráépítették a jelennek és a jövőnek szóló közművelődési és tudományos intézeteknek a felavatását is. Az eseménysorozatnak erre a szimbolikus értelmezésére a korszak retorikája is receptív volt: (1.) a tudomány és a művészet pártfogója volt a király, (2.) a múlt hősi és harci tettekkel büszkélkedhetett, a jelen és a jövő pedig a tudomány és a művészet területén és eszközeivel vív harcot.

Az ünnepséget és Mátyás király kultuszát olyan egyéb emlékezési alakzatokkal is erősítették, mint egyletek, iskolák és egyetemi karok díszgyűlései, emlékkönyvek (Kovács–Szabó szerk. 1902, Márki szerk. 1902, Perl 1902) és képeslapok kiadása és bemutatása, történelmi kiállítás¹² stb.

A leleplezési ünnepségek a város társadalmát (intézmények, előljárók), a kormányt (főherceg, miniszterek, képviselők), a törvényhozó testületet, a klérust (püspökök) és az országos jelentőségű intézményeket (társaságok, egyletek, kaszinók) is megjelenítették. Ugyanakkor lefoglalták a teljesebb város terét (templomok – mise és harangozás; egyletek székházai és színház – előadások; utca és magánházak – lobogók, díszvilágítás és szerenádok stb.).

A személyiségek kultusza

A császárok, királyok és fejedelmek kultusza mellett a tudós, a művész, a hős és a közösségéért sokat tevő polgár emlékezete mint új tartalom jelent meg.

Az 1568-as tordai országgyűlés (Európában elsőként) meghirdette a szabad vallásgyakorlás törvényét. A helyi hagyomány szerint az országgyűlésről hazaérkező Dávid Ferenc vallásalapító egy követ használva

¹² Az Országos Történelmi és Ereklje Múzeum 1849-es-, Kossuth- és Mátyás-kiállításai.

emlévénynek, Kolozsvár nagy részét az új, unitárius hitre térítette meg.¹³ „1868-ban, amikor az Unitárius Egyház fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte, méltónak tartotta, hogy a kerekkövet a kolozsvári unitárius templom mellé hozassa és a templomkertben helyezték el.” (Rezi E. 1979: 168.) A kő emlékeztető funkcióját (a „hiteles szó hagyományt”) a szakrális környezete is legitimálta. 1884-ben felirattal¹⁴ látták el: „DÁVID FERENCZ/ A HAGYOMÁNY SZERINT EZEN A KÖVÖN TARTOTTA/ A TORDA UTCZA SZEGLETÉN 1568^{ban},/ MIDŐN A GYULAFEHÉRVÁRI/ EGYH(ÁZI) GYÜLÉSÉRŐL HAZAÉRKEZETT,/ AZT A BESZÉDET, MELYRE/ AZ EGÉSZ KOLOZSVÁR ÁTTÉRT/ AZ UNITÁRIUS VALLÁSRA. 1884.” [246.] A 20. század elején a kihelyezett emlékezet használatát szabályozták: „...1910-ben az Egyházi Képviselő Tanács felhívta a kolozsvári egyházközséget, hogy »a Dávid Ferenc emlékkövet könnyen szemlélhető helyre helyezték át«. Ez a felhívás Dávid Ferenc születésének 400 éves fordulójára való készülődés jegyében fogant.” (Rezi 1979: 168.)¹⁵

¹³ „Visszajövén a' gyületről Dávid Ferencz már a' népnek is kezdé hirdetni az unitária vallást és hiteles szóhagyomány szerint, Kolo'svárt torda-uttsza szegletén egy kerek köven prédikációt tárta a' nép előtt, mely a' kedvelt szónokát vállain vivé be a' piaci nagy szentegyház' teremibe, mely addig a' lutheránoké vala, és egész Kolo'svár az unitária vallásra mene által.” (Szikely 1840: 62. Az egykorú krónikát idézi még Grandpierre 1936: 23.)

Szilágyi Sándor történetíró feljegyzésében: „...Dávid Ferencz elragadó szónoklata nagyon sokakat áttértett. [...] ...Kolozsvárt 1567-ben a' mai tordauttsza szegletén egy kerek kőre állott fel a' helyt, hol ma az oszlop áll, 's elragadó szónoklatával onnan hirdette az új tant. A' nép, szónoklatának ereje által elragadtatva, vállain vitte bé az udvari papot az akkor lutheranusoktól birt piaci nagy templomba...” (Szilágyi 1848: 29.)

Dávid Ferencről írott életrajzában Jakab Elek is kitért a történetre: „leghathatósabb bizonyíték azonban Dávid F. és hitfeleinek ez évi nagy sikerei mellett egy minden unitárius szívben máig is élő hagyomány lelkesítő emlékezete. Midőn t. i. a gyula-fejérvári hitvitából eklézsiájába, őt áhítva váró hívei közé visszatért, a nép az ő kettős diadala által föllekesülve elébe ment s ujjongva fogadta. Ő kérésőkre Thorda és Belközéputcsa szögletén – hol híveivel találkozott – egy nagy kerek kövön beszédet tartott hozzájuk s az Egy Istenről oly elragadó ékesszólással beszélt, hitelveit oly általános tetszés közt fejtegette, hogy a nép, a közte – sőt annak élén – volt ősz Heltaival együtt vállain vitte be őt a piaci nagytemplomba s az egész város az unitárius hitvallásra tért át.” (Jakab E. 1879: 83.)

A hitújító nevét viselő Dávid Ferenc Egylet 1885-ben alakult.

¹⁴ „1884. február 3-án a kolozsvári egyházközség keblitanácsi gyűlésén Péterfi Dénes lelkész bejelentette, hogy »egy egyén némi pénzösszeget adott át, oly nyilatkozattal, hogy azt jelentő afia fordítsa meghatározás szerinti célra«. Javasolta, hogy ezt az összeget a »kerek-kőbe« vésendő márványtáblára fordítsák, s a felirattal jelezzék »minő nevezetes emlék van e kőhöz csatolva.«” (Rezi 1979: 168.)

¹⁵ 1922 júliusában a templom bejáratának előcsarnokában helyezték el (vö: Gaal 1995: 44).

A személyiségeknek állított mellszobrok. Gróf Széchenyi István politikus, író mellszobrát a róla elnevezett téren állították fel 1867-ben [235.]. Báró Gyulai Ferenc színigazgató mellszobrát közadakozásból állították a kőszínház szoborfülkéjébe (1876) [236.]. Gróf Mikó Imréről a Múzeumkertben (1882), később a saját – utólag Mikónak keresztelt – kertjében (1889) emlékeztek meg. A mellszobor felirata a tudós és intézményalapító érdemét méltatta: „AZ ERDÉLYI MUZEUM/ ALAPÍTÓJA/ A NEMZETI TUDOMÁNY/ NAGYLELKŰ PÁRTOLÓJA/ S BUZGÓ MŰVELŐJE/ DICSŐ EMLÉKÉNEK.” [253.]

Brassai Sámuel tudós és Berde Mózes alapítványtevő politikus mellszobrait 1901-ben az unitárius iskolában, az épülettel együtt avatták [285., 286.].¹⁶ Purjesz Zsigmond iskolaalapító belgyógyászprofesszor mellszobrát a Belgyógyászati Klinika udvarán leplezték le (1912-ben, még az orvos életében) [316.].

A Nemzeti Színház épületét 1906-ban adták át. Homlokzatán helyezték el Jósika Miklós [308.] és Wesselényi Miklós [309.] szobrait. Az épület belsejében Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula színészek mellszobrai kaptak helyet. Az utóbbiakat Janovics Jenő színházigazgató ajándékozta, a feliratok erről a gesztusról is megemlékeztek: „Kótsi Patkó János/ Az első erdélyi színigazgató emlékének/ [Janovics Jenő] ennek a színháznak első igazgatója.” [306.], illetve „E. Kovács Gyula/ A régi színház büszke oszlopának/ hálás kegyelettel [Janovics Jenő] az új színház első igazgatója.” [307.].

A személyiségeknek állított emléktáblák. A kultúra és a tudomány születésének helyeként látták el emléktáblákkal azokat az épületeket, ahol alkotó személyiségek születtek vagy laktak. Szilágyi Sándor történész születési helyén az emléktáblát közadakozásból állították (1900) [281.]. Erdélyi Indali Péter, „a kiváló neveléstudományi író” és fia, Indali Gyula, „a lánglelkű költő”, 1902-ben kapott emléktáblát [293.]. Bolyai János születésének 100. évfordulóján emlékeztek meg arról, hogy „AZ

¹⁶ A kollégium számára más szobrokat is terveztek: „...[1900-ban] veti fel Pákei, hogy az épület homlokzatára szoborfülkéket tervezett, kéri hat neves unitárius személyiség megjelenését, akiktől szobrot faragtassanak. Boros Györgyöt bízzák meg a javaslattétellel. János Zsigmondot, Dávid Ferencet, Augusztinovic Pált, P. Horváth Ferencet, Szentábrahám Lombard Mihályt és Brassai Sámuelét vélik méltónak a homlokzati fülkékre. A díszterembe is 15 relief kerülne, ezekre is javaslatot tesznek, s elhatározzák, hogy felállítják Berde Mózes mellszobrát az előcsarnokban.” (Gaal 2001c: 197.)

1802. ÉV 12. HAVÁNAK 15. NAPJÁN/ ITT SZÜLETETT/ BOLYAI BOLYAI JÁNOS/ A MAGYAR EUKLIDES/ BOLYAI BOLYAI FARKASNAK/ A TENTAMEN MÉLY GON-/ DOLKODÁSÚ SZERZŐJÉ-/ NEK FIA.” (1903) [297.]¹⁷ Megjelölték azokat az épületeket, ahol Debreczeni Márton „A NAGY BÁNYÁSZ/ ÉS A „KIÓVI CSATA”/ HŐSKÖLTEMÉNY SZERZŐJE” utolsó műveit alkotta (1910) [312.], ahol Kőváry László „ÉLT ÉS IRTA/ ERDÉLY ÉS MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉT” (1918) [318.].

Az Unitárius Kollégium dísztermében 15 unitárius személyiségről emlékeztek meg: az 1900-as évek elején Dávid Ferenc hitújító, János Zsigmond fejedelem, Szentábrahámi Lombard Mihály, Székely Sándor, Lázár István, Ferenc József, Kriza János, Körmöczy János (püspökök), Bölöni Farkas Sándor utazó és művelődésszervező, Augusztinovics Pál, M. Koncz János (alapítványtevők), Petrichevich Horváth Ferenc, Daniel Elek, Káli Nagy Elek (főgondnokok) és Mikó Lőrinc teológiai tanár arcképes domborműveit helyezték el.

Az utókor értékelésében a hely mint a kiemelt esemény helyszíne, illetve a hely mint attrakció vált fontossá több esetben. Petőfi Sándor és neje az 1847-es erdélyi körútjuk során Kolozsváron is megszálltak. A Biasini-szálloda homlokzatán 1897-ben emléktáblát avattak ennek tiszteletére [269.]. Vörösmarty Mihály és Deák Ferenc 1845-ös látogatását és a fogadtatás eseményét¹⁸ 1903-ban helyezték ki: „ENNEK A HÁZNAK AZ ERKÉLYÉRŐL SZOLOTT/ DEÁK FERENCZ ÉS VÖRÖSMARTY MIHÁLY/ A FÁKLYÁS MENETBEN TISZTELGŐ IFJÚSÁGHOZ 1845 MÁJUS 16-ÁN.” [298.]

A nyilvánosságban történő emlékállítás gesztusával értékelték az anyagi áldozathozatalt, a társadalmi és politikai értékekért (szabadság és függetlenség) történő önfeláldozást. Az érintett iskolában ezért állítottak emléktáblát 1897-ben Bulbuk Emánuel alapítványtevő „kolozsvári polgár emlékére/ a ki a kolozsvári két finevelőintézetnek/ 60000 korona alapítványt hagyott” [268.]. Czegei gróf Wass Albert emléktábláját (1902 után) a református templomban helyezték el: „ki szabadságszeretetéől ösztönözve/ felsőbb tanulmányai köréből-/ Párisból, a bur szabadságharcz/

¹⁷ „Az utcát alighanem 1903-ban, a sarkán álló, Bolyai János születése százéves évfordulóján elhelyezett emléktábla leleplezésekor nevezhették el a Bolyaiakról [vö: *Magyar Polgár* 1903. I. 15–16. sz.]” (Szabó 1946: 110).

¹⁸ Az 1845-ös esemény leírása: Papp 1872.

támogatására Transvaalba ment,/ hol elesett 1902. május 14-én,/ legfényesebb reményekre/ jogosító életének 20-ik évében.” [292.]

Úgytűnik, a 19. század második felétől a hivatások professzionizálódása folytán megtörtént a művész, irodalmár szerepének és alakjának társadalmi felépítése. Ezeknek a személyiségeknek az emlékezete a lokális világnak országos mércével mérhető nagyjaira irányította a figyelmet.

Események emlékezete

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc • Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékezetének létrehozását és használatát külön vizsgáltam (Jakab A. Zs. 2012b: 239–265).¹⁹ Azonban fontosnak tartom ennek a korszaknak az emlékállításait itt is röviden bemutatni.

1849–1867 között az események emlékezetének nyilvánossá tétele az önkényuralmi rendszer és a megtorló intézkedések miatt nem volt lehetséges. Az 1867-es kiegyezés által szavatolt (politikai) függetlenség lehetővé tette az aktuális társországgal szemben viselt korábbi háború emlékezetének kultiválását. Kolozsváron az események helyszínein, illetve a városhoz kötődő személyiségek emlékezetének állítottak emléket.

1869-ben a Kolozsváron kivégzett Tamás András honvédtisztnak emlékoszlopot állítottak a Házsongárdi temetőben [238.]. A kivégzés helyszínén (a város határában) 1896-ban felavatott emlékmű a két honvédről, Tamás András és Sándor László tisztekről emlékezett meg [267.]. A Magyarország és Erdély közötti uniót kimondó országgyűlés, illetve Bem József tábornok győzedelmes bevonulásának és a városban való megszállásának 50. évfordulóján (1898-ban) a város emléktáblákkal jelöltette meg az események helyszíneit [266., 274.].

A közösség eseményei • Az évszázados erdélyi színjátszást nagyszabású rendezvénnyel ünnepelte a város. Az esemény lebonyolítására és

¹⁹ Ortutay Gyula az 1848–1849-es események centenáriumán szervezett gyűjtés Kosuth Lajosra vonatkozó anyagát dolgozta fel (Ortutay 1952). A Kríza Ildikó által szerkesztett kötet (Kríza szerk. 1998.) tanulmányainak megállapításai és Vajkai Aurél munkája a népi díszítőművészetről (Vajkai 1998.), Kósa László könyve a paraszti múlt- és történelemszemléletről (Kósa 1980: 137–164.) bizonyítják az események korai népi feldolgozását. A forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének történeti áttekintése: Voigt 1998.

az emlékezet megszervezésére külön bizottság alakult. A program részeként a színjátszás első, beazonosított székhelyét is megjelölték: „EBBEN A HÁZBAN KEZDETTE MEG ELŐADÁSAIT/ 1792. NOV. 11-ÉN/ AZ ERDÉLYI MAGYAR NEMES/ SZÍNJÁTSZÓ TÁRSASÁG/ „NYELVÜNK DICSŐSÉGÉRE ÉS A NEMZETI/ TISZTA ÉRZÉS GYARAPÍTÁSÁRA.”/ ENNEK EMLÉKÉRE HELYEZTE IDE E TÁBLÁT/ A SZÁZÉVES ÜNNEPET RENDEZŐ BIZOTTSÁG/ 1892. NOV. 11-ÉN.” [262.]

A Szent Mihály-templomban felállított új oltár, a Lourdes-i Mária-szobor 1897-ben készült. Az eseményt ráépítették a millenniumi ünnepekre: a szoborra az ezeréves magyar államra is utaló feliratot terveztek. Tamási Sándor egyháztanácsos elküldte latin–magyar feliratjavaslatát Biró Béla főesperesnek; a magyar szöveg: „Dávidnak királyi törzséből származott Istentől választott Szent Szűznek képe ez./ Emlékezzél hívő miket a magosságbeli isteni Felség Ezaiás Próféta szájával jövendölt./ Az idők teljével egy szeplőtlen gyermekszülő Szűz feltűnt, szült, s úgy maradt amint volt (ti. szűzen)./ Ezt bűn nélkül fogantatottnak vallják a hívők, amit helyesel maga az Egyház is./ Ki a mi időnkben a francia Lourdban ismét megjelent, megerősítvén e hit igazságát./ Hogy emléke legyen ez emberi alak (Statua) az ezeréves magyar nemzetnek, azért állíták ezt a hívő polgárok.”²⁰ [270.]

A nemzeti művészet megteremtésének és láttatásának igényével, illetve a lokális presztízstermelés szándékával függhetett össze Szent György lovas szobrának újraöntése. A korabeli (európai) vélemények a szerzőséget, illetve a szobrászok nemzetiségét illetően megoszlottak: Berlinben például a német szoborművek között szerepelt a másolata.²¹ Az 1373-ban Prágának készült alkotás kolozsvári magyar szobrászok műve volt. 1904-ben a kormány támogatásával újra elkészíttette a város [301.].²² A helyet a szoborról Szent György térnek nevezték el.

A korszakban zajló világháborúról egyetlen emlékmű tudósított a nyilvánosságban, a fennebb ismertetett Kárpátok Őre-faszobor [317].

²⁰ A levél a Szent Mihály-plébánia irattárában található. Közli Sas 2009: 261.

²¹ Gyalui Farkas berlini és prágai tapasztalatai alapján (vö: *Kolozsvár*. 1897. aug. 4. IX. évf. 175. sz. 1–2.).

²² A szobor létrejöttének és az avatási ünnepségnek megörökítése: *Emlékkönyv...* 1906: 190–201.

Az emlékezet létrehozói és felügyelői

A reformkorban lezajlott polgárosodás és társadalmi differenciálódás nyomán Kolozsváron is megjelentek a különböző csoportosulások, szervezetek és intézmények. Ezek igyekeztek felhívni magukra a figyelmet azáltal is, ahogy a publikus térben emlékeztek. Az emlékezésre kiválasztott téma (esemény, személyiség) az önidentifikációjuk szempontjából volt fontos és az önreprezentációjukban játszott szerepet. Azzal váltak el a homogén lakosságtól vagy más intézményektől, hogy kire és hogyan emlékeztek. A nemzeti vagy lokális múlt emlékezetének kihelyezése így behatárolható csoportokhoz vagy éppen személyekhez fűződött.

A tér történetében tehát helyet kért a magát nevesíteni kívánó utókor is. A múlt és jelen között közvetítő emléktáblákon és emlékműveken így mindkét világ rajta van: a holtak és az emlékezők egyaránt. Amint látható volt, „az előretétekintés síkján a *teljesítmény* és a *hírnév* aspektusa, a felejtetlenné válás és a dicsőségszerzés útja-módja a fontos” (Assmann 1999: 62), a jelen számára, a jövőnek történő emlékéllátások éppen ezt forgalmazták a múlttól és szereplőiről. Az emlékezés, „a visszatekintés síkján a *kegyelet* szempontja, a mások felejtetlenségéhez való egyéni hozzájárulás útja-módja a döntő” (Assmann 1999: 62). Az emlékéllátás a jelennek szólt, de a múltat is megtisztelték vele. Az emlékezésnek így volt *pro-* és *retrospektív* vetülete: az emléktáblákon vagy emlékműveken a múlt dicsősége, tettei, érdemei mellett a múltnak szóló tisztelet, a kegyelet is helyet kapott az emlékező jelen részéről. Ezáltal az emlékező, az emlékéllátó jelen is megörökítette magát.

Közadakozásból állították Gyulai Ferenc színikazgató [236.] mellszobrát, Erdélyi Indali Péter szakíró és Indali Gyula költő [293.] emléktábláit, illetve Mátyás király [294.] és Szent György [301.] lovas szobrait.

A Mátyás király szülőházán is az emlékező (1889-es) jelenről szóló sorokkal végződik a Ferencz József király adományából állított emléktábla: „A KEGYELET ÉS TISZTELET HIRDETŐJE/ EZ AZ EMLÉKTÁBLA, MELYET LEGNAGYOBB FIÁNAK/ SZÜLŐHÁZÁRA TÉTETETT A TULAJDONOS/ KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROSA.” [254.]

A tanintézetek megemlékezései • Bullbuk Emánuel alapítványtevőről [268.] a Báthory–Apor Szeminárium emlékezett. A Petőfi Sándor kolozsvári szállásául szolgáló épületet, a Biasini-szállodát „a helybeli áll(ami)./ felsőbb leányiskola kegyelete” jelölte meg [269.], Brassai Sá-

muel és Berde Mózes mellszobrait [285., 286.] pedig az unitárius kollégium állította. Az uniót kimondó erdélyi országgyűlésre is a szűkebb ifjúság emlékezett: „A FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓRA/ EMELTETTE AZ EMLÉKTÁBLÁT/ AZ EGYETEM IFJÚSÁGA/ 1898. MÁJ(US). 30.” [271.] Ugyancsak az egyetem állította a névadó Ferenc József király mellszobrát [275.] és a Bolyai János matematikus születésének „AZ EMLÉ-/ KEZETÉRE SZÁZ ÉV MÚL-/ TÁN A FERENCZ JÓZSEF/ TUDOMÁNY- EGYETEM/ MATHEMATIKAI ÉS TER-/ MÉSZETTUDOMÁNYI/ KARA ÁLLÍTÁ E KÖVET” [297.]. Purjesz Zsigmond orvosprofesszor mellszobrát [316.] a Belgyógyászati Klinika emelte.

Egyletek és társaságok megemlékezései • Mikó Imre emlékoszlopának létrehozását a „HÁLÁS MÚZEUM-EGYLET” [253.] támogatta. Az 1848–1849-es szabadságharc szereplői közül Tamás András alezredes és Sándor László őrnagy emlékműveit a város, illetve „TÖBB LELKES KOLO'SVÁRI/ POLGÁROK HOZZÁJÁRULTÁVAL” a Csíkszéki Honvéd Egylet emelte [238., 267.]. Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály beszédének helyét „MEGJELÖLTE AZ ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG KEGYELETE” [298.]. Dov Szegal adományozó emlékét a Hevra Kadisa (temetkezési egylet) ápolta [266.]. A kolozsvári színjátszás 1792-es megkezdéséről az emléktáblát a „SZÁZÉVES ÜNNEPET RENDEZŐ BIZOTTSÁG/ 1902. NOV. 11-ÉN/ A HÁZ TULAJDONOSA B^R. HORVÁTH ÖDÖNNÉ,/ G^R. RHÉDEY JOHANNA NEMES ADOMÁNYÁBÓL” [262.] állította.

Egyének által támogatott megemlékezések, adományok • Gróf Esterházy Kálmán főispán szorgalmazta az uralkodópár emlékfáinak ültetését [241.], báró Bánffy György a királylátogatás emlékének állításakor önmagáról is megemlékezett [250.]. Dávid Ferenc kövének és emlékének gondozását magánszemély kezdeményezte [246.]. Az Erzsébet-szobor létrehozását Bölöny Józsefné [284.], a Kárpátok Őre felállítását pedig Lyka Döme földbirtokos [317.] támogatta anyagilag. Bocskai István fejedelem szülőházát „EMLÉKTÁBLÁVAL MEGJELÖLTE A REMÉNYIK CSALÁD” [305.]. Kőváry László történetíró lakóházát a család jelöltette meg [318.]. Kótsi Patkó Jánosnak és E. Kovács Gyulának [306., 307.] Janovics Jenő színgazgató állított emléket.

Összegzés

A 19. század második felétől az emlékállításokra egyre inkább a nemzeti tartalom megjelenítése volt a jellemző, a magyar nemzet múltjának a nyilvánosság különböző szintjein és szinterein láthatóvá tétele zajlott.

A korszakban állított emlékművek, szobrok és emléktáblák a nemzeti történelem alakjait és eseményeit, a nemzeti tudományok (irodalom, történelem) és művészet (színház) személyiségeit jelenítették meg. Ezek az események és szereplők a helyhez kötődtek (születésük, tevékenységük vagy vonzalmuk alapján), ezért emlékezetüknek térbeliesítése a lokális világnak, a lokális emlékezetnek az országgal szembeni – vagy melletti – megfogalmazásaként értendő. A hely emlékezetének ez az intenzív termelése egybeesett a helytörténeti irodalomnak a megszületésével, illetve az országtörténettel szembeni emancipálódásával.

A lokális–országos viszonyrendszer mellett az emlékállítások során a birodalmi és nemzeti törekvésekből adódó megosztottság is érvényesült. A Habsburg uralkodóház (I. Ferenc József) és a magyar politikai vezetők között létrejött 1867-es megállapodásra épülő dualista államszövetség nem tudta maradéktalanul feloldani a korábbi, nagyobb tömegeket érintő konfliktusokat. A forradalom és szabadságharc emlékezetének kihelyezése éppen ennek a feloldhatatlannak tűnt traumának a feloldásaként értelmezhető. A magyar társadalom a nyilvános kegyeletben, az emlékezet kultiválásával szerezhetett elégtételt.

1848–1849 emlékezetének nyilvános építése mellett más események is a közelmúlt történéseire irányították a figyelmet, illetve felszínen tartották az osztrák–magyar konfliktust. A rebellisnek tartott Wesselényi Miklós díszmagyarban ábrázolt szobrát [303.] az osztrák építészvezető (Bohn Lajos) nem akarta elhelyezni az új színház homlokzatán. Ezt a szándékát báró Feilitzsch Arthur támogatta, aki alulmaradt egy képviselőválasztáson Wesselényi egyik leszármazottjával szemben (vö: Janovics 2001: 29–30). A vita országossá nőtt. Végül, a közhangulat nyomására, engedték az eredeti tervet véghezvinni.

Erzsébet királyné emlékezete valamelyest ellensúlyozta az osztrák uralkodóházzal szemben viseltetett ellenszenvet. Az ő alakja éppen abból nyerte a legnagyobb támogatottságot, hogy mint a magyarokat szerető, a kiegyezést támogató és azt nagyban elősegítő királyné élt a köztudatban.

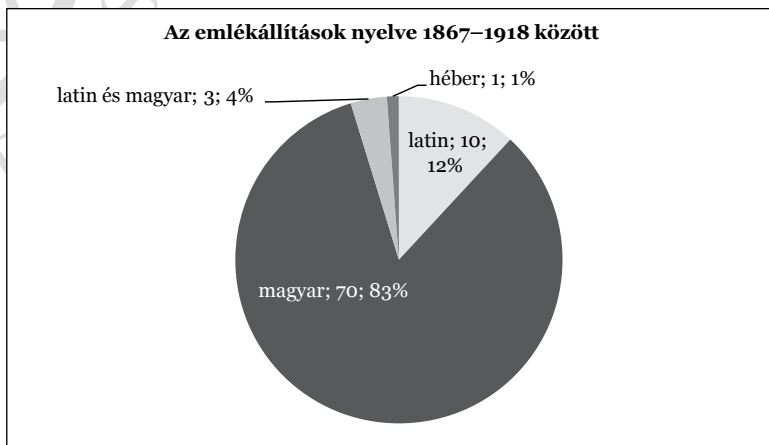
A honfoglalás ezeréves évfordulóját Magyarország-szerre megünnepelték. Az 1896-os millenniumi ünnepeket törvénybe iktatták (1896/VII–VIII.).

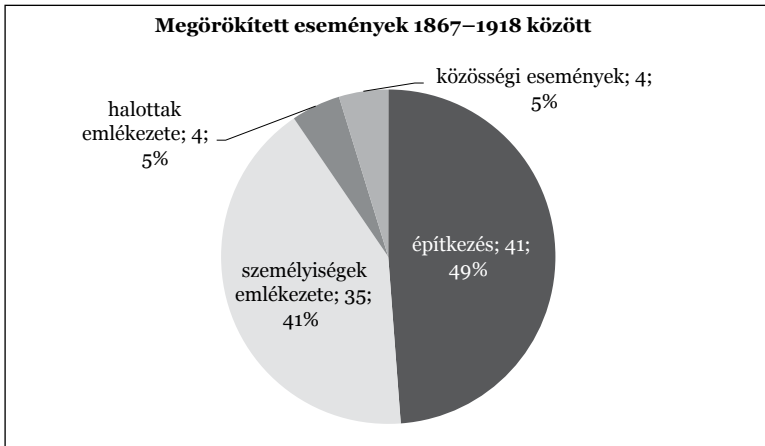
Az emlékállítások, megemlékezések, kiállítások stb. szervezése nemcsak országon (nemzeten) belüli ügy volt, hanem célja volt kifele is, a társország és szomszédos országok fele is felmutatni a nemzeti múltat, kultúrát, tudományt. Kolozsvár ebbe az ünnepségbe a Mátyás király szobrának felállításával kapcsolódott be. Az eseménysorozatba az uralkodóházat is bevonta: Ferenc József az alapkövetétnél képviseltette magát (1896), József főherceg pedig a szoborcsoportot leplezte le (1902).

Az általam elsődlegesként vizsgált emlékállítások más gesztusokkal és alakzatokkal egészültek ki. Az események és személyiségek ismertségét és emlékezetének erősítését az utca- és térelnevezések is segítették. A szobrok és emléktáblák állításának egy részét a névadás is kísérte: az Erzsébet, Bolyai, Unió, Wesselényi, Petőfi, Berde és Brassai utcák, illetve a Szent György, Karolina és Mátyás király terek elnevezései az itt lezajlott emlékállításokkal függték össze.

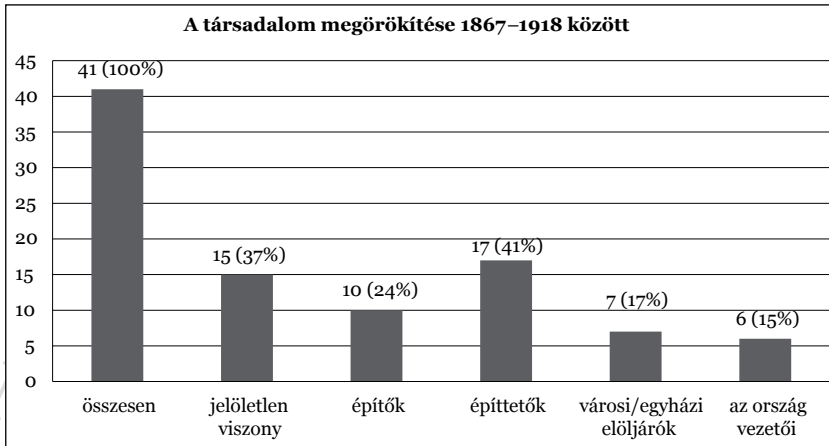
Az emlékállítások nyelve • A vizsgált korszakban általam számon tartott 84 emlékjelen 70 (83%) magyar, 10 (12%) latin, 3 (4%) latin és magyar (kétnyelvű) és 1 (1%) héber nyelvű szöveg olvasható. Ebben a korszakban már egyértelműen a magyar nemzeti nyelv uralta a nyilvánosságot. A latin nyelv kiszorult, főként az egyházi emlékállításokban, datálásokban (oltár- és szoborfeliratok, renoválás és építés feliratai) maradt meg, illetve a tudomány művelőjének emlékművén. (További két elköltözött, újraállított emlékmű is ebbe a nyelvi csoportba tartozik.)

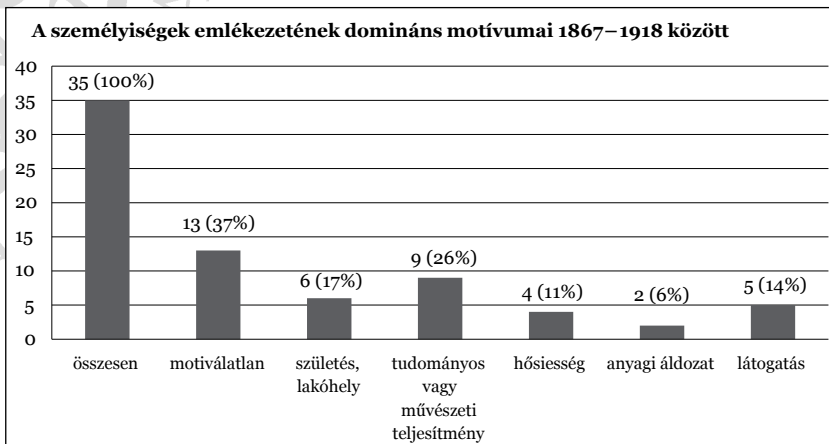
Az események megörökítése • Az események megörökítésének motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. az elhunytak emlékezete (halottak emlékezete), 3. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 41 (48%), a másodikba 4 (5%), a harmadikba pedig összesen 39 (47%) emlékállítás tartozik. A motívumok közül az 1. és a 3. a domináns (ez utóbbinál a személyiségeknek történő emlékállítások száma döntően nagy). Ennek alapján megállapítható, hogy az építkezések (a város objektumainak létrehozása) és egyéni teljesítmények (tudományos és művészi tevékenység, hősies magatartás) számíthattak a kor értékelésére.

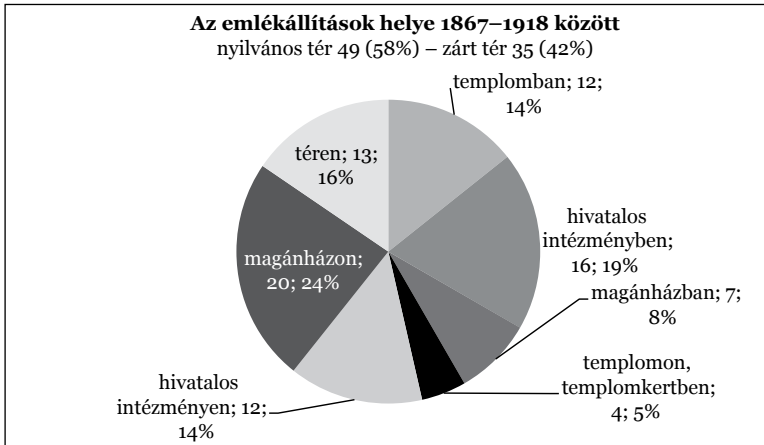
A társadalom megörökítése • A 84 esetből 41 építkezésre utal, ebből 15 nem tartalmaz a társadalomra utaló motívumot. 36 esetben történt valamilyen utalás a társadalomra, ezek megoszlása, előfordulása a következő: az építők (10), az építtetők (17), a város elöljárói, egyházi vezetői (7), illetve az ország vezetői (6).

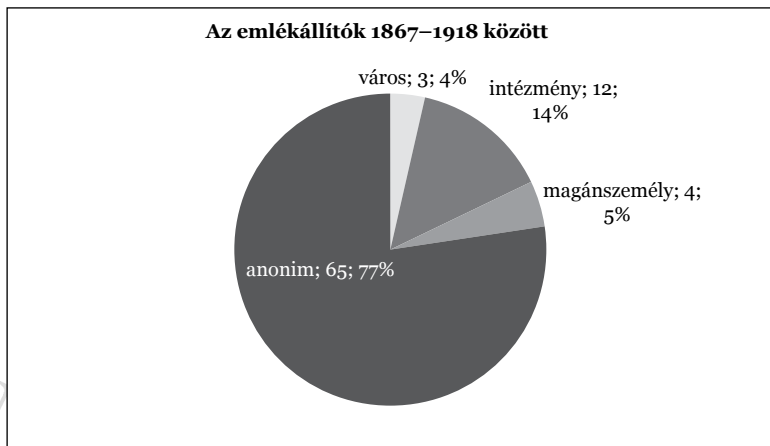
A személyiségek emlékezete • A 84 emlékállításból 35 a személyiségek emlékezetének megörökítését, fenntartását szolgálta. Ezeknek egy része motiválatlan (13), azaz szövegszerűen nem tartalmazza az emlékállítás indoklását. 22 szöveg domináns motívumai: a személyiség születési helye vagy lakhelye (6), tudományos vagy művészeti teljesítménye (9), hősiessége (4), anyagi áldozata (2), látogatása (5).

Az emlékállítások helye • Az emlékezés helyét tekintve a 84 emlékállítás 35–49 (42%–58%) arányban a zárt–nyilvános terekben történt. A zárt tereket a templombelsők (12; 14%), a hivatalos intézmények (16; 19%) és a magánházak (épületbelsők, udvarok) (7; 8%) jelentik. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (4; 5%), a hivatalos intézmények, középületek (12; 14%) és magánházak homlokzatai (20; 25%) és a terek (13; 15%) tartoznak. Ennek alapján úgy tűnik, hogy az emlékállítások nagyrészt a nyilvános tereket foglalták le ebben a korszakban is.

Az emlékállítók • A megszövegezés alapján az emlékállítókat három csoportba sorolhatjuk: a város közössége (3; 4%), intézmény (12; 14%), magánszemély (4; 5%). Az anonim (65; 77%) kategóriába szintén a város (10; 12%), az egyház és/vagy iskola (21; 25%), kulturális intézmények (4; 5%), kórházak (2; 2%), a céhek és vállalatok (4; 5%) és magánszemélyek (24; 29%) tartoznak. A nevesített és anonim emlékállítókat összesítve az állapítható meg, hogy a város közössége és intézményei alkották az emlék kihelyezőinek nagyobbik csoportját.

Az emléktárgyak formai sajátosságai alapján megállapítható, hogy az emlékállító és kivitelező ebben a korszakban is elválik egymástól. A kivitelezők szakemberek (építészek, kőfaragók) vagy művészek (szobrászok). A feliratok néhány esetben az emléktáblák és szobrok kivitelezőit is nevesítik, bár kevésbé kiemelt helyen (például [285., 294., 306., 307.]).

Az emlékállítás körülményeire jellemző a hosszabb készülődés, a társadalom nagyobb szegmenseinek bevonása (az adománygyűjtés, az emléktárgy kivitelezése során), a hangsúlyos médianyilvánosság. Az emléktáblák és szobrok leleplezése vagy önmagában számított eseménynek (ez az emlékmegőrző emléktárgyakra vonatkozik), vagy épületek, intézmények, terek átadásakor, funkcióba helyezésekor állítottak emlékeket (ez főként az építési emléktáblákra, a névadók szobraira vonatkozik). Mindkét esetben az emlékállítás fesztivizálódásáról beszélhetünk.

Az emlékjelek utóélete • Ebben a korszakban az új főtér kialakítása során (1899-ben) az 1747-ben állított fogadalmi kaput [148.] az újonnan épült Szentpéteri templom elé költöztették [276.], az 1831-ben emelt császári obeliszket, a Státuát [209.] pedig a közeli, ekkor Karolinának nevezett téren állították fel [277.].

Szakirodalom

- ASSMANN, Jan
1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- HALBWACHS, Maurice
1925 *Les Cadres sociaux de la mémoire*. (Collection Les Travaux de l'Année Sociologique.) Librairie Félix Alcan, Paris.
- HARTOG, François
2006 *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. Fordította Lakatos Ágnes. (Atelier füzetek, 9.) L'Harmattan Kiadó–Atelier, Budapest.
- HOBSBAWM, Eric
1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 127–197.
- JAKAB Albert Zsolt
2012a *Ez a kő tétetett... Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440–2012)*. Adattár. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- 2012b *Emlékkállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- KÓSA László
1980 *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezte*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- KRÍZA Ildikó (szerk.)
1998 *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
- ORTUTAY Gyula
1952 Kossuth Lajos a magyar nép hagyományaiban. *Ethnographia* LXIII. (3–4) 263–307.
- VAJKAI Aurél
1998 *1848 emlékei a népi díszítőművészetben*. Szerkesztette Kriza Ildikó. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

VOIGT Vilmos

1998 Örök vagy változó? Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének kérdései. In: Kríza Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 33–44.

Források

A MÁTYÁS-SZOBOR...

1896 A Mátyás-szobor alapkövébe tett oklevél. *Erdélyi Múzeum* XIII. (8) 398–399.

EMLÉKKÖNYV...

1906 *Emlékkönyv Dr. Haller Károly működéséről*. Negyven éves tanári jubileuma alkalmából. Kiadta az ünnep-rendező bizottság, Kolozsvár.

FEKETE NAGY Béla

1902 Kolozsvár kegyelete Mátyás király iránt. In: Márki Sándor (szerk.): *Mátyás király Emlékkönyv. Kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*. Szülővárosa Kolozsvár szabad királyi város megbízásából szerkesztette dr. Márki Sándor. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvény-Társulat, Budapest, 312–316.

GAAL György

1995 *Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 221.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

2001a A millennium Kolozsvárt. In: Uő: *Múzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Kiadja az Unitárius Egyház, Kolozsvár, 222–250.

2001b Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban. In: Dáné Tibor Kálmán – Egyed Ákos – Sipos Gábor – Wolf Rudolf (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár, 376–437.

- 2001c A kolozsvári Unitárius Kollégium építéstörténete. *Keresztény Magvető* 107. (3–4) 190–219.
- GRANDPIERRE Edit
 1936 A kolozsvári Szent Mihály-templom története és építésze 1349-től napjainkig. *Erdélyi Múzeum* XLI. (1–3) 19–60.
- JAKAB Elek
 1879 *Dávid Ferenc emléke. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára.* Budapest
- JANOVICS Jenő
 2001 *A Hunyadi téri színház.* A szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: Kötő József. Korunk Baráti Társaság–Komp-Press Kiadó, Kolozsvár.
- KOVÁCS Dezső – SZABÓ Samu (szerk.)
 1902 *Hunyadi Mátyás király, az igazságos. Emlékkönyv. A nagy király szobrának leleplezése alkalmából, 1902. okt. 12-én, az ünnepelő nemzetnek emlékül ajánlja Kolozsvár városa.* Kolozsvárt.
- KŐVÁRY László
 1852 *Erdély régiségei.* Pest.
 1866 *Erdély építészeti emlékei.* „Erdély Régiségei” második, bővített kiadása. Kolozsvár.
 1886 *A kolozsvári Sétatér keletkezése és fejlődése 1812–1886. A Sétatér-Egylet jelentése 20 év utáni feloszlása alkalmából.* Kolozsvárt.
 1892 *Erdély régiségei és történelmi emlékei.* Kolozsvár.
 1897 *A millenium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások.* Athenaeum R.-Társulat, Budapest.
- MÁRKI Sándor (szerk.)
 1902 *Mátyás király Emlékkönyv. Kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára.* Szülővárosa Kolozsvár szabad királyi város megbízásából szerkesztette dr. Márki Sándor. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvény-Társulat, Budapest.
- NAGY Lajos, G. (összeáll)
 1902 *Jelentés a kolozsvári Mátyás király szoborról.* Kolozsvárt.
- PAPP Miklós, K.
 1872 Deák Ferencz és Vörösmarty Mihály Kolozsvárt. *Magyar Polgár.* dec. 25. VI. évf. 296. sz.
- PERL Alfréd (szerk.)

1902 *Mátyás király emléklap. A kolozsvári Mátyás szobor leleplezése alkalmából.* Ujhelyi Mór. Kolozsvár.

REZI Elek

1979 *A kerekdő. Keresztény Magvető* 85. (2–3) 167–170.

SAS Péter

2009 *A kolozsvári Szent Mihály-templom és egyházi gyűjteménye. Az előszót írta Ft. Kovács Sándor kanonok, főesperes-plébános.* Gloria Kiadó, Kolozsvár.

SZABÓ T. Attila

1946 *Kolozsvár települése a XIX. század végéig.* Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem–Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

SZÉKELY Sándor

1840 *Unitária vallás' történetei Erdélyben.* Kolozsvár.

SZÁDECZKY Lajos

1902 *Mátyás király és Kolozsvár. Erdélyi Múzeum* XIX. (8) 412–417.

SZILÁGYI Sándor

1848 *Kolozsvár évrajza (kronikája). Kolozsvári Naptár* IV. 21–40.

Festivităȃi comemorative în epoca dualismului la Cluj

Studiul de față dorește să ofere o prezentare de ansamblu a acțiunilor memoriale și a festivităȃilor comemorative din orașul Cluj. Sursele cercetării și a analizei o constituie produsele gazetărești ale vremii (cotidian, săptămânal, revistă lunară), diverse procese verbale și volume memoriale. Începând cu a doua parte a secolului al XIX-lea acțiunile memoriale prezintă un caracter al promovării conținuturilor naționale, s-a produs de fapt o expunere publică – pe diverse nivele și în diverse locaȃii – a trecutului naȃiunii maghiare. O asemenea productivitate intensivă a memoriei locului a coincis cu nașterea literaturii de istorie locală, respectiv cu emanciparea față de istoria statului.

Commemorative Festivities in Cluj during the Dualist Monarchy

The present study offers an overview of the memorial actions and commemorative festivities from the city of Cluj. The sources of the analysis were the press of those times (daily, weekly, monthly papers), different records and memorial volumes. Starting with the second part of the 19th century the memorial actions were characterized by the exposure of the national contents, in fact what was going on at that time was the public exposure of the past of the Hungarian nation on different levels and locations. This intensive production of the memory of the place coincided with the appearance of local history literature, respectively with its emancipation against the history of the state.